

**NEOLOGISME DIN OPERA LUI DIMITRIE RALET
(SUVENIRE ȘI IMPRESII DE CĂLĂTORIE, 1858)
– POSIBILE PRIME ATESTĂRI**

**Dragoș Vlad TOPALĂ
Universitatea din Craiova
(România)**

Abstract

Dimitrie Ralet is a little-known 1848-generation writer, who is the author of an interesting travel memoirs, *Suvenire și impresii de călătorie* (*Souvenirs and Travel Impressions*), published in 1858. The work is an important source of essential neologisms for the study of the Romanian literary language from the mid-19th century. The author is not mentioned in the MDA bibliography (MDA, the Romanian acronym for *The Concise Academic Dictionary*). Taking into consideration this issue, we have selected some neologisms from the quoted work in regard to the first attestation/issuing date shown in the MDA and in N. A. Ursu and Despina Ursu's book, another important scientific reference.

Key-words: *dictionary, neologism, bibliography, first attestation/issuing date, working edition*

Résumé

Dimitrie Ralet est un écrivain quarante-huitard peu connu, qui est l'auteur d'un intéressant journal de voyage, *Suvenire și impresii de călătorie* (*Souvenirs et impressions de voyage*), publié en 1858. Son œuvre est une source importante de néologismes essentiels pour l'étude de la langue roumaine littéraire au milieu du XIXe siècle. L'écrivain n'est pas cité dans la bibliographie du MDA (MDA, l'acronyme roumain pour *Le Petit Dictionnaire Académique*). En tenant compte de cet aspect, on a choisi certains néologismes de l'ouvrage cité, en rapport avec la première attestation/publication indiquée par MDA et dans le livre publié par N. A. Ursu et Despina Ursu, autre titre scientifique fondamental.

Mots-clés: *dictionnaire, néologisme, bibliographie, première attestation/publication, édition de travail*

Dimitrie Ralet (1816-1858) are profilul cultural erudit al scriitorului pașoptist¹. Nu se știe unde a efectuat studiile universitare, dar era în mod sigur

¹Informațiile introductive sunt culese din DLRO: 721-722 și din prefața semnată de Mircea Anghelescu la Ralet (1979).

poliglot: cunoștea limbile franceză, germană, latină, greacă și avea cunoștințe de italiană și engleză. Fruntaș al mișcării liberale moldovene, militant unionist, D. Ralet a participat la evenimentele din 1848. Opera sa este redusă cantitativ. Este autorul unor texte literare (proză, versuri, traduceri și publicistică), dar și al unui important jurnal de călătorie. Această lucrare este apreciată „drept o operă cu totul remarcabilă în contextul epocii”, care deschide genul prozelor de călătorie, o carte modernă prin care „Ralet își depășește vremea și intră în posteritate”². În 1855, autorul este trimis de către domnitorul Grigore Al. Ghica într-o misiune diplomatică la Constantinopol, alături de C. Negri. Evenimentul devine pentru scriitor ocazia de a consemna o serie de impresii și de observații despre multiculturalitatea orașului Constantinopol, aflat la granița dintre civilizația orientală și cea occidentală. Jurnalul a fost publicat la Paris, în limba română, în anul 1858, cu titlul *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinople*.

Prezentarea contrastelor culturale și a universului cosmopolit din Constantinopol este un prilej (și o necesitate) pentru Ralet de a folosi un număr apreciabil de neologisme. Lexicul neologic acoperă domenii diverse, precum istoria, organizarea socială, economia, etnografia și folclorul, cultura. D. Ralet, pe lângă cultura lingvistică, avea pregătirea teoretică necesară de a intui și de a comenta principiile fundamentale de evoluție și de modernizare a limbii literare. În studiul *Limba noastră*³, autorul prezintă, cu elemente din lingvistica generală și comparată, excesele școlii latiniste, combate etimologismul latinist și mania franțuzismelor, indicând principii generale specifice evoluției naturale a limbii române literare.

Suvenirele... lui Ralet reprezintă o sursă valoroasă de cercetare pentru evoluția neologismelor, dar și a primelor atestări. Ignorat de istoricii literari, autorul a fost, inevitabil, ignorat și de lingviști. Astfel, D. Ralet nu este citat în bibliografia din MDA. De asemenea, nu este înregistrat în sursele din Ursu și Ursu (2004; 2006; 2011), lucrare esențială în domeniul primelor atestări.

În acest articol ne-am propus să comunicăm unele neologisme culese din *Suvenire...*, în raport cu primele atestări din MDA și cu lista de termeni înregistrați, cu prima atestare, în Ursu și Ursu (2004; 2006; 2011). Întrucât MDA, așa cum afirmă Marius Sala, înregistrează etimologia și prima atestare din DA⁴, am consemnat câteva neologisme folosite de Ralet, dar care sunt înregistrate în MDA cu atestări ulterioare anului 1858. O precizare importantă despre metoda de lucru

² Mircea Angheliescu, în Ralet (1979: XXIX).

³ Vezi Ralet (1979: 287-302).

⁴ Cf. *Prefață*, MDA: VIII. Am folosit ediția a doua, publicată în 2010, care reproduce *Prefața* ediției din 2001. Tot în 2010 a apărut ultimul volum din seria *Dicționarului academic (Dicționarul limbii române)*.

aplicată în MDA arată că este vorba de „prima atestare a cuvântului-titlu de care am dispus la vremea redactării”⁵ dicționarului academic⁶.

Verificarea acestor cuvinte în TDRG nu a adus informații noi, cu excepția cuvântului *levantin*; neologismele verificate nu prezintă atestări, iar atunci când există, atestările indică date ulterioare anului 1858. Din CADE am aflat informații noi pentru *islamism*. În general, CADE și TDRG nu înregistrează atestări pentru multe neologisme (atestările sunt imprecise pentru că trimit la autor, nu la operă), iar cele două dicționare nu oferă indicii precise în domeniul primelor atestări. Pe de altă parte, așa cum am precizat, Ursu și Ursu (2004; 2006; 2011) reprezintă o lucrare esențială.

Neologismele selectate sunt adaptate, ceea ce demonstrează intuiția lexicală excepțională a scriitorului. În egală măsură, Ralet folosește o serie de neologisme în curs de adaptare, care reprezintă stadiul de evoluție al limbii române literare de la 1860, însă problema atestării variantelor în MDA, atunci când acestea sunt înregistrate în lista de cuvinte, nu este clarificată suficient din punct de vedere metodologic. Cuvintele au, în general, etimologie multiplă (franceză, latină, italiană), sunt neologisme curente sau livrești, termeni aparținând lexicului specializat.

Prezentăm unele neologisme culese din opera lui Ralet, cu atestări ulterioare anului 1858, conform MDA și care nu se regăsesc în Ursu și Ursu (2004; 2006; 2011) – aici sunt înregistrate cuvintele cu prima atestare din intervalul 1760-1860. Publicată în 1858, cartea lui D. Ralet este una din ultimele lucrări de referință în sectorul împrumutului neologic, conform periodizării propuse de Ursu și Ursu (2004), anume intervalul 1829-1860⁷. Observația esențială referitoare la limba literară este că aceasta „pe la 1860 dispunea de o bogăție lexicală aproape similară cu a celorlalte limbi romanice de cultură, precum și de largi posibilități de exprimare adecvată în diversele ei stiluri funcționale moderne.”⁸

Selecția realizată include: *agricultură*: „*agricultura* atât de înapoiată”, 166 (lat. *agricultura*, fr. *agriculture*; at. Bălcescu, ed. 1878⁹, MDA I: 30); *alcion* „specie

⁵ *Îndrumări pentru folosirea dicționarului*, MDA: IX.

⁶ Despre metodele și principiile de redactare a MDA, vezi Dănăilă (1994); despre istoria și edițiile *Dicționarului academic*, Moroianu (2013).

⁷ Pentru probleme ale lexicului neologic, care sunt specifice perioadei, vezi capitolul „Perioada 1829-1860” (Ursu și Ursu 2004: 215-262). Aici sunt prezentate sursele fundamentale (dicționare, glosare, presă etc.) și principiile aplicate.

⁸ Ursu și Ursu (2004: 353).

⁹ N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, ediția Al. Odobescu, 1878, ediție supravegheată de Slavici, care a realizat unele modificări la nivel gramatical și lexical. Opera a fost scrisă în exil, între 1849-1852, și a rămas în manuscris. Odobescu a publicat opera fragmentar în „*Revista română*”, în perioada 1861-1863 (DLRO: 90-91). Cuvintele *agricol* (frecvent pe la 1850) și *agricultor* sunt atestate în 1830, respectiv pe la 1832 – I. Golescu, *Condica limbii rumânești* (Ursu și Ursu 2011a: 69-70).

de pescăruș”: „alungă *alcionii* și alte păsări”, 132 (fr., lat. *alcyon*; at. imprecisă¹⁰, MDA I: 37); *ambarasat*: „foarte *ambarasați* căci erau fără maște” 175 (fr. *embarrassé*; at. Maiorescu¹¹, MDA I: 50); *antimoniu*: „pucioasă, nușoară, muscate, *antimoniu* ș.al.”, 78 (fr. *antimoine*, lat. *antimonium*; at. Poni, ed. 1891¹², MDA I: 72); *antipatriotic*: „un echivoc atât de *antipatriotic* pentru turci”, 158 (fr. *antipatriotique*; at. DA ms, MDA I: 72); *antipod*: „spiritul lor viu și caracterul blând și mlădios îi face a se înțelege cu *antipozii* lor, bulgari și turci”, 45 – sensul figurat (fr. *antipode*; at. „Contemporanul”, 1948¹³, MDA I: 72); *arabiza*: „nu vrură să-și *arabizeze* limba”, 152 (fr. *arabiser*; at. DEX, ed. 1998, MDA I: 86); *argonaut*: „un templu rădăcat de *argonauți*”, 57 (fr. *argonaute*; at. DA, MDA I: 94¹⁴); *artritic*: „atac *artritic*”, 176 (fr. *arthritique*, lat. *arthriticus*; at. DA, MDA I: 105); *box* „joc sportiv”: „ca joc, în *box*”, 76 (fr. *boxe*; at. „Contemporanul”, 1881¹⁵, MDA I: 238); *circazian* „cerchez”: „o castă a *circazienilor*”, 94; feminin: „în preajma acestei rase încrucișate cu aceea a georgienelor și a *circazienelor*”, 99 (et. nesig., cf. fr. *circassien*; varianta *circasian*, at. Iorga, ed. 1901¹⁶, MDA I: 412); *climă*: „sobru prin creștere, deprindere și chiar prin *climă*”, 92 (lat. *clima*, *-atis*; germ. *Klima*; at. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, 1953¹⁷, MDA I: 435); *comeraj* „flecăreală”: „femeia turcă este vorbăreată, agitată, animată, îi place *comerajul*”, 143 (fr. *commérage*; at. DEX, ed. 1998, MDA I: 469); *congestie*: „are avantajul a nu da *congestii* și *indigestii*”, 18 (fr. *congestion*, lat. *congestio*, *-onis*; at. DA, MDA I: 486); *convalescent*: „se puseră toate ca niște *convalescente* ce profită de aerul curat”, 96; „casele *convalescenților*”, 131 (fr. *convalescent*, lat. *convalescens*; at. Teodoreanu, ed. 1926¹⁸, MDA I: 500); *conviv*: „*convivi* buni și fără pretenții”, 18 (fr. *convive*, lat. *conviva*; at. Teodoreanu¹⁹, MDA I: 502); *convulsiv*: „un joc de fizionomie *convulsiv* și original”, 10 (fr. *convulsif*; at. Vlahuță, ed. 1894²⁰, MDA I: 502); *croat*: „*croați*, maltezi și

¹⁰ Atestarea din MDA: „cuvânt atestat în dicționare contemporane”.

¹¹ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare...*, I-IV, în vol. II (1876-1881), ediția 1897, 1899, 1904 (cf. și DLRO, 546).

¹² Petru Poni, *Curs de chimie elementară...*, 1891 (a treia ediție).

¹³ „Contemporanul”, săptămânal politic, social, cultural, 1948 ș.u. Cuvântul, cu sensul din geografie, este atestat în jurul anului 1800 (Ursu și Ursu 2011a: 81).

¹⁴ Ursu și Ursu (2011a: 90) indică o atestare în 1859 (Nifon Bălășescu, *Zizionari româno-francez*, 1859).

¹⁵ „Contemporanul”, revistă literară și științifică, 1881 ș.u. Ursu și Ursu (2006: 135) citează varianta *boxuit*, atestată la 1839.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, I-II, 1901.

¹⁷ Ediția J. Byck, citată în MDA, este prima ediție științifică (1953). *Țiganiada* a fost realizată într-o primă versiune în jurul anului 1800, dar a rămas în manuscris; este publicată de T. Codrescu, în „Buciumul român”, în perioada 1876-1877, iar în volum este publicată pentru prima oară în 1925 (ediția Gh. Cardaș) – DLRO: 128, 130.

¹⁸ Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1926.

¹⁹ Vezi nota 18.

²⁰ Al. Vlahuță, *Dan*, 1894.

piraiți cu șalvari largi”, 75 (fr. *croate*, germ. *Kroate*; at. DA, MDA I: 553); *cronogramă* „inscripție a datei cu cifre romane; informație dată de literele unei fraze, ale unui vers, ale unei inscripții etc. care au și semnificație numerală, de cifre romane”: „s-a scris și cimilituri, și parabole..., verse de calendar de Gevri, *cronograme* profetice”, 156-157 (fr. *chronogramme*; at. DEX, ed. 1998, MDA I: 556); *debarcader*: „*debarcaderul* de la Eni-Kioi”, 143 (fr. *débarcadère*; at. Ionescu, ed. 1868²¹, MDA I: 612); *etona* „a uimi”: „superstițiile și momeriile ce puteau *etona* barbaria și neștiința”, 105 (fr. *étonner*, at. T. Alexi, ed. 1906²², MDA I: 841); *filoromân*: „*filo-românul* englez Grenville Murray, traducătorul unei adunări de poezii române”, 111 (cuvântul nu este înregistrat în MDA, dar consemnăm elementul de compunere *filo-* „prieten”, „iubitor” – fr. *philo-*, at. DA ms, MDA I: 905); *flana* „a hoinări”: „Lureau... spre *a flana* în Orient..., se înrolă între zuavi”, 119 (fr. *flâner*; at. Caragiale²³, MDA I: 913); *fonderie* „topitorie, turnătorie”: „*fonderia* canoanelor”, 65 (fr. *fonderie*; at. DA ms, MDA I: 927); *friandize*, pl. „dulciuri”: „spre a ne dezvăța de *friandizele* europene, împărțirăm torta”, 47 (fr. *friandises*; cuvântul nu este prezent în MDA, dar termenul are circulație în terminologia gastronomică); *frigian* „locuitor din Frigia”: „chefaloniții cu căciula *frigiană*”, 67 (fr. *phrygien*; MDA I: 944²⁴); *gazelă* „poezie orientală”: „trimesul Persiei, la 1506, avea creditive mestecate cu *gazèle*”, 126 (fr. *ghazel*; varianta *gazel*, at. DA ms, MDA I: 967); *golf* (termen geografic): „acolo Medeea și Iason desbărcară, și *golful* primi numirea Farmakis”, 57 (fr. *golfe*, ger. *Golf*, it. *golfo*; at. Alexandrescu, ed. 1863²⁵, MDA I: 1009); *hun*: „asedii și năvăliri ale...*hunilor*”, 61 (fr. *huns*, lat. *Hunni*; at. DA ms, MDA I: 1093²⁶); *iezuitic*: „emblema civilizației orientale, care de multe ori a unit politețea manierelor cu haina *iezuitică*”, 81 (fr. *jésuitique*; at. DA ms, MDA I: 1110²⁷); *impunitate*: „inimi împetrite de crime, dar voioase prin *impunitatea* și nerânduiala ce o respiră în acea atmosferă”, 76 (lat. *impunitas*, -atis, fr. *impunité*, it. *impunità*; at. *Codul penal al RPR*, 1948, MDA I: 1121); *indigestie*: „are avantajul a nu da congestii și *indigestii*”, 18 (fr. *indigestion*, lat. *indigestio*, -onis; at. Caragiale²⁸, MDA I: 1130); *islamism*: „osmanlâii îmbrățișând *islamismul* de la arabi, împrumută pre multe cuvinte arăbești”, 152

²¹ I. Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți*, 1868. Forma *debarcaderă* este atestată în 1853 (Ursu și Ursu 2011a: 167).

²² Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch...*, 1906.

²³ I. L. Caragiale, *Opere*, vol. VII, ediția Șerban Cioculescu, 1942. Autorul a debutat în 1873 (DLRO: 158, 165).

²⁴ MDA trimite la CADE, unde cuvântul este înregistrat fără atestare (CADE: 513).

²⁵ Grigore Alexandrescu, *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule*, 1863 (cf. și DLRO: 28).

²⁶ Varianta *uni* este atestată la 1788 (Ursu și Ursu 2011a: 279).

²⁷ Forma *iezuist*, cu multiple variante atestate înainte de 1858, este citată în Ursu și Ursu 2011a: 281-282; varianta *iezuitic*, folosită de Ralet, nu se regăsește în listă.

²⁸ Vezi nota 23.

(fr. *islamisme*; at. DA ms, MDA I: 1166; at. Bălcescu²⁹, CADE: 625); *levantin* „(persoană) care provine din Levant”: „această pitrecere, inofensivă în adevăr, dar pretențioasă din partea «leilor» *levantini*, se înnoiește”, 73 (fr. *levantin*, it. *levantino*; at. Barițiu, 1890³⁰, MDA I: 1355; at. ms din 1818³¹, TDRG₂: 907); *lord*: „englezul... se înmândrește cu *lordul*”, 151 (engl., fr. *lord*; at. Budai-Deleanu, *Țiganiada*³², MDA I: 1392); *med* „persoană care făcea parte din populația din Media”: „poligamia era și la turcii vechi, și la *mezi*”, 143 (fr. *Mède*; at. Călinescu, ed. 1960³³, MDA I: 1478); *meșiență* „neîncredere”: „*meșiența* posomorâtă”, 135 (fr. *méfiante*; at. DN, ed. 1978, MDA I: 1480); *parfumor* (rar, variantă pentru *parfumier*): „acolo, pe la șalgii și pe la *parfumori*, se vând șaluri de Lahore”, 78 (fr. *parfumeur*; at. Șăineanu³⁴, MDA II: 271); *pernicios* „care provoacă un rău, care este dăunător”: „Șiții... se feresc de principiul *pernicios* al analogiei și se țin de autoritatea Coranului”, 148 (lat. *perniciosus*, fr. *pernicieux*; at. Barițiu, 1890³⁵, MDA II: 352); *perot* „din Pera”: „*peroții*, pe care osebirea religiei sau a naționalității îi desparte”, 73 (at. Bolintineanu³⁶, MDA II: 353); *ruaj* „ansamblul pieselor unei mașini”: „guvernul nu se simte decât prin binefacerile sale, dar *ruajul* său nici se vede, ca într-o mașină desăvârșită”, 137 (fr. *rouage*; at. Ibrăileanu, ed. 1922³⁷, MDA II: 731); *rulo* (*rulou*): „*rulo* de tapiserie”, 84 (fr. *rouleau*; at. Ioanovici, ed. 1949³⁸, MDA II: 735); *rusofil*: „zice că sunt *rusofili*”, 37 (fr. *russophile*; at. Iorga³⁹, MDA II: 739); *sentimentalism*: „episoadele ce ar fi căzut în *sentimentalism*”, 112 (fr. *sentimentalisme*; at. Bacalbașa⁴⁰, MDA II: 860); *smirniot*: „din Smirna”: „*smirniota* cu părul despletit”, 69 (ngr. *ζυρπιωτης*, at. Bolintineanu⁴¹, MDA II: 918); *tortuos* „(despre cursul unei ape) sinuos”: „intrărăm pe uliți

²⁹ Sursa probabilă a citatului trimite la *România supt Mihai-Voievod Viteazul*.

³⁰ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I-III, în vol. II (1890), ediția 1889-1891, ediția princeps (cf. și DLRO: 78).

³¹ În M. Gaster, *Crestomație română*, II, 1891.

³² Vezi nota 17. Atestarea din *Țiganiada* este confirmată și de Ursu și Ursu 2011a: 357.

³³ G. Călinescu, *Scrinul negru*, 1960.

³⁴ Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, A opta edițiune, 1930.

³⁵ Vezi nota 30.

³⁶ D. Bolintineanu, *Opere*, studiu introductiv de Al. I. Ștefănescu, 1951. Opera lui Bolintineanu este vastă, acoperă o perioadă amplă, iar în lipsa unei trimeri la o anumită lucrare sau la o ediție princeps, atestarea rămâne imprecisă.

³⁷ G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ediția a II-a, 1922; prima ediție, în 1908.

³⁸ Liviu Ioanovici, *Tehnologia mecanică*, ed. a VII-a, 1949. Varianta *rulo*, în curs de adaptare, transcrie pronunția, iar atestarea din MDA este pentru forma *rulou*.

³⁹ Vezi nota 16.

⁴⁰ Abrevierea Bacalbașa, S.A. I este absentă din bibliografia siglată (v. MDA I: XXV). Se referă probabil la Anton Bacalbașa, *Scrieri alese*, I-II, ediție de Virgiliu Ene, 1965. Autorul a debutat în anul 1882 (DLRO: 69, 70).

⁴¹ Vezi nota 36.

tortuoase și înguste”, 65 (fr. *tortueux*; at. Costinescu⁴², MDA II: 1244); *tortuozitate* „rețele de canale capilare din masa rocilor care prezintă sinuozități”: „palatul Înaltei Porți... fu ridicat tot pe acel plan, tot din acel plan, tot cu acele *tortuozități* întunecoase”, 82 (fr. *tortuosité*; at. Costinescu⁴³, MDA II: 1244); *tumular* (arheologie) „privitor la un *tumul*”: „petre *tumulare*”, 131 (fr. *tumulaire*; at. Odobescu⁴⁴, MDA II: 1298); *tunisian*: „francezi și *tunisieni*”, 120 (fr. *tunisien*; at. DEX, ed. 1998, MDA II: 1299); *umanitar*: „insuflă Rosie sentimentul *umanitar*”, 128 (fr. *humanitaire*; at. Barițiu, 1889⁴⁵, MDA II: 1365); *zuav* „soldat francez dintr-un corp special de infanterie care a existat în Algeria”: „să nu uităm că francezul e născut soldat și că cel întâi *zuav* ce-și înfipse steagul pe turnul Malacovului fu un *peruchier de la Paris*”, 119 (fr. *zouave*; at. Protopopescu și Popescu, ed. 1862⁴⁶, MDA II: 1585).

Sunt interesante patru neologisme, nume geografice și de locuitori, care nu figurează în MDA sau în Ursu și Ursu (2004; 2006; 2011). Sunt cuvinte care au fost introduse probabil de Ralet (deși Bolintineanu nu poate fi exclus): *megareu* „din Megara”⁴⁷: „vechea Halcedona, colonie a *megareilor*”, 138 (cf. fr. *mégarien* sau ngr.); *miconiat* „din Mykonos”: „*miconiați*, samioți și alți insulari”, 76 (fr. *mykoniate*); *milezian* „din Milet”: „vechea colonie a *milesienilor*”, 45 (fr. *milésien*); *samiot* „din Samos”: „*miconiați*, *samioți* și alți insulari”, 76 (fr. *samiote*).

Prin cercetarea realizată, am identificat o serie de tipuri de atestări imprecise sau incorecte în MDA. Este vorba de trimiteri generale la diverse dicționare: dicționare contemporane (*alcion*), DA (*antipatriotic*, *argonaut*, *congestie*, *croat*, *fonderie*, *hun*, *iezuitic*, *islamism*⁴⁸), DEX, ediția 1998 (*arabiza*, *comeraj*, *cronogramă*, *tunisian*), respectiv DN, ediția 1978 (*meșiență*); adăugăm și atestări tardive, precum cele culese din opera lui Ionel Teodoreanu (*convalescent*, *conviv*) etc. Neinspirată este atestarea cuvântului *impunitate* în *Codul Penal al RPR*, ediția 1948.

⁴² Ion Costinescu, *Vocabular româno-francesu*, 1870.

⁴³ Vezi nota 42.

⁴⁴ Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice...*, I-III, 1887, în vol. II. Autorul a publicat *Scene istorice din cronicile Țării Românești în 1857* (DLRO: 641), dar atestarea din vol. II rămâne imprecisă, pentru că activitatea editorială a lui Odobescu se întinde pe o perioadă lungă de timp. În consecință, îi putem atribui lui Ralet prima atestare a acestui cuvânt. Pe de altă parte, substantivul *tumul* este atestat în 1837, conform Ursu și Ursu (2011b: 381).

⁴⁵ G. Barițiu, *Părți alese...*, în vol. I (1889). Vezi nota 30.

⁴⁶ E. Protopopescu, V. Popescu, *Noul dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine...*, 1862.

⁴⁷ Adjectivele *megaricesc*, respectiv *megaric*, din domeniul filozofic, sunt atestate la 1829, respectiv 1846 în Ursu și Ursu (2011a: 383).

⁴⁸ O precizare importantă: a doua serie trimite la părți în manuscris ale DA, raportat la anul apariției MDA (2001, 2010). Nu am consultat DA, seria integrală, tipărită.

Alte situații (atestări) se pot corecta printr-o abordare strictă a operelor, în funcție de anul primei publicări. În anul 2012, au fost propuse⁴⁹ o serie de principii de lucru în vederea revizuirii vechii serii a DA (realizată sub coordonarea lui Sextil Pușcariu), decisă de Prezidiul Academiei Române. În relație cu problema primei atestări, am sintetizat câteva idei fundamentale: îmbogățirea și diversificarea bibliografiei; în sectorul textelor beletristice, consultarea unor scriitori în funcție de criteriul valoric, dar și a lucrărilor esențiale de istorie literară; criteriile de selecție a edițiilor trebuie să vizeze obligatoriu prima ediție sau edițiile științifice (care oferă informații clare de istorie literară); în vederea primei atestări, trebuie luată în considerare data primei publicări a unei lucrări, în relație cu necesitatea datării citatelor.⁵⁰

În lista următoare prezentăm câteva neologisme folosite de Ralet, dar care sunt înregistrate în MDA cu atestări anterioare anului 1858: *abnegație* (118), *absolutism* (149), *administrator* (27), *afabil* (83), *ambasador* (175), *anglo-francez* (136), *antreprenor* (182), *apartament* (144), *apatic* (135), *arhitectură* (16), *aviditate* (162), *austeritate* (164), *azur* (102), *bancher* (73), *bandieră* (18), *bariton* (70), *bas* (70), *biftec* (52), *biograf* (153), *biurocratic* („țepeneală biurocratică”, 84), *budoar* (96), *castă* (94), *civiliza* (28), *club* (135), *concesie* (162), *confidențial* (183), *conjurat* (122), *conspirație* (122), *contingent* (44), *contribuabil* (49), *cosmopolit* (15), *cordialitate* (20), *deplorabil* (162), *diapazon* (13), *eclipsa* (115), *efemer* (29), *electriza* (113), *elocvență* (95), *elucubrație* (31), *emigrat* (36), *epitaf* (110), *escamota* (38), *escamotor* (122), *eterogen* (31), *etichetă* (9), *fatuitate* (95), *filantropie* (165), *flotă* (58), *fredona* (118), *frivolitate* (165), *gal* (118), *galanterie* (9), *incognito* (75), *indigen* (47), *indigestie* (18), *infam* (161), *internunțiu* (127), *jandarm* (6), *jandarmerie* (150), *laborios* (47), *lampion* (121), *latiniza* (152), *legație* (71), *legislație* (148), *litieră* (96), *macadam* (75), *maledicție* (109), *malicie* (120), *mameluc* (163), *materialism* (134), *melodramă* (135), *mercantil* (80), *metaforă* (153), *neolatin* (6), *octavă* (98), *paliativ* (184), *panslavism* (30), *panslavist* (114), *pozitivism* (53), *prodigialitate* (162), *promontoriu* (59), *prozaic* (99), *reformă* (94), *servilism* (29), *simonie* (47), *teocratic* (148), *utopie* (20), *uzufruct* (49) etc.

Pentru aprofundarea sectorului neologic, vom oferi o listă de neologisme care prezintă forme în curs de adaptare (dublate uneori de forme care reprezintă norma actuală) și reprezintă stadiul de evoluție al limbii literare de la 1860⁵¹: *analiz* (93), *angleji* (120), *engleji* (53), *englezi* (52) *asecuranțe* „asigurări” (76), *bersaglier* (69),

⁴⁹ Busuioc (2012: 267-286).

⁵⁰ În acest sens, I. Gheție și Al. Mareș afirmă: „Practica filologică din zilele noastre recomandă să se accepte drept text de bază ultima ediție apărută în timpul vieții autorului și văzută de el”, *Introducere în filologia românească*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 158 (apud Busuioc 2012: 270).

⁵¹ Pentru aceste aspecte, vezi cap. „Adaptarea neologismelor” (Ursu și Ursu 2004: 263-352).

cazerna „cazarmă” (65), din fr. (pentru forma *cazarmă*, MDA I indică et. din rusă), *comerț* (34), *comerțant* (149), *comercial* (71), *condemnabil* (172), pl. *departamente* (84), *europaliza: s-au europeizat* (143), *funcționar* (173), *funcționar* (145), *europeni*, din fr. (95), *european* (16), *giustificat* (35), *haritate* (34), *iurisprudență* (148), *memuar* (171), *mobiliaru* „mobilier” (40), *nacră* „sided”⁵² (78), pl. *statue* (122), *vaccină* „vaccin”⁵³ (145), *vodevile* (157), *vodevil* (71), *ziczac* (108); forme precum *ambasadriță* „soție de ambasador” (176), *bruscherie* „asprime, duritate”, din it. (83), *concvistă* (34), *concvistă* (91), sunt barbarisme, care nu au fost reținute de evoluția limbii literare. Alte variante învechite sunt incluse în MDA (cu sau fără atestări), precum: *caplan* „capelan” (62), *catart* „catarg” (76), *citernă* „cisternă, rezervor” (121), *color*, pl. *coloare* (97), *complezant* (80), *congediu* (3), *contrabandier* (76), *convicție* (136), *diplomatică* (19), *diplomație* (71), *excepțional* (35), *ecces* (15), *espia* „a expia”: *să espieze* (113), *esportație* (50), *estază* „extaz” (139), *eschide* „a exclude”: *nu eschidea* – (18), *europu* „european”, din it. (135), pl. *europi* (85), *(un) fantom* (86), *(o) fantomă* (89), *finanțiar* „bancher, om de finanțe” (166), *fiziognomie* (16), *fizionomie* (10), *gază* – varianta *gaz* „voal”, din fr. (101), *guvernor* „guvernator” (49), *humor* (137), *conomie* (162), *ipocondru* (66), *legioană* (32), *legiune* (35), *memoar* (173), *orizon* (111), *nopturn* (121), *parjur* „sperjur” (105), *pasajer* (178), *pasport*, pl. *pasporte* (39), *pașaport* (65), pl. *plane* „planuri” (35), *prism* „prismă” (145), *reglement* (12), *resignație* (120), *sentență* „maximă, aforism” (99), *shismă* (140), *solemnel* „solemn” (133), *stratagem* (58), *sujet* (3), pl. *sujete* (68).

Contribuția lui D. Ralet la dezvoltarea limbii române literare de la mijlocul secolului al XIX-lea este importantă și se impune reevaluarea operei sale.

BIBLIOGRAFIE

- Busuioc, Monica, *Despre importanța primelor atestări în DLR. Propuneri pentru o nouă abordare a problemei bibliografiei*, în vol. *In honorem George Mihăilă*, Editura Universității din București, 2010, pp. 94-103.
- Busuioc, Monica, *Principii de alcătuire a bibliografiei în noua ediție a Dicționarului limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXIII, nr. 2, 2012, pp. 267-286.
- Dănăilă, Ion, *De ce este nevoie de un MDA*, în „Limba română”, XLIII, nr. 9-10, 1994, pp. 397-406.
- Moroianu, Cristian, *Despre dicționarul-tezaur al limbii române*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 2013, pp. 207-209.

⁵² Consemnăm varianta *nacru* (MDA II: 91).

⁵³ Consemnăm varianta *vacină* (MDA II: 1405).

Ralet, Dimitrie, *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Angheliescu, București, Editura Minerva, 1979.

Ursu, N. A., Ursu, Despina, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, Iași, Editura Cronica; vol. II, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, Iași, Editura Cronica; vol. III, *Repertoriu de cuvinte și forme*, Supliment, Partea I (literele A-M); Partea a II-a (literele N-Z), Iași, Editura Cronica, 2004, 2006, 2011.

SIGLE

CADE = I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I. Aurel Candrea, București, Editura Cartea românească, 1926-1931.

DLRO = *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979.

MDA = Academia Română, *Mic dicționar enciclopedic*, I (A-Me), II (Mi-Z), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsche Wörterbuch*, I-III, Bukarest Staatsdruckerei, 1903, 1911, 1924.